

RECENZJE

Tatiana Ganenkova

Instytut Filologii Słowiańskiej

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

tatgan@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0001-8873-9990

JÓZEF OBRĘBSKI, *Macedonia 1–2*. Redakcja naukowa: Anna Engelking, Joanna Rękas, Ilija Upalevski. Warszawa: Oficyna Naukowa, 2022, ISBN: 978-83-66056-64-0, ss. 926.

Dwutomowa publikacja *Macedonia 1–2* to wyjątkowe naukowe wydarzenie. Wydana przez Oficynę Naukową w 2022 roku przedstawia wyniki badań wybitnego etnologa, sławisty i socjologa Józefa Obrębskiego (1905–1967) przeprowadzonych w latach 1932–1933 w regionie Porecze w zachodniej Macedonii. Niestety za życia naukowca większa część publikacji nigdy nie ujrzała światła dziennego i przez długi okres nie była znana. Pomysł przywrócenia tych materiałów do obiegu naukowego należy do Anny Engelking, która wraz ze swoimi współredaktorami, Joanną Rękas i Iliją Upalevskim, wykonała ogromną pracę nad rekonstrukcją

niedostępnego dotąd korpusu źródeł terenowych J. Obrębskiego oraz toku jego badań, a także nad delimitacją i układem jego prac zachowanych w wielu wariantach po angielsku i polsku, często w postaci fragmentów czy konspektów (Obrębski 2022: 30).

Józef Obrębski – uczeń Kazimierza Moszyńskiego, doktorant Bronisława Malinowskiego w London School of Economics – był jednym z najbardziej wszechstronnych polskich antropologów XX wieku. Jego droga naukowa obejmowała badania terenowe w Polsce (Polesie), Jugosławii, na Jamajce i w USA (społeczności afroamerykańskie), a jego dorobek metodologiczny lokuje się na przecięciu funkcjonalizmu, antropologii strukturalnej, etnosocjologii i badań nad wiedzą lokalną. Choć przez wiele lat pozostawał w cieniu głównych nurtów antropologii światowej, jego spuścizna coraz częściej bywa dziś przywoływana jako prekursorska wobec współczesnych nurtów antropologii zaangażowanej i relacyjnej.

Tom pierwszy – *Giaurowie Macedonii. Opis magii i religii pasterzy z Porecza na tle zbiorowego życia ich wsi* – stanowi panoramiczny opis systemu religijno-magicznego wsi poreckich. We wstępie J. Obrębski argumentuje wybór macedońskiego Porecza jako obiektu badań, przedstawia założenia metodologiczne i zwięźle charakteryzuje region z punktu widzenia geografii i historii. W pierwszej części – „Organizacja społeczna i rodzinna wsi poreckiej” – naukowiec bada strukturę społeczną wybranych wsi, strukturę dużej rodziny i podział ról kobiet i mężczyzn. W drugiej części – „Religia gaurów macedońskich” – analizuje religię (tzw. pogańskie prawosławie), wierzenia i kalendarz sakralny. Szczególną uwagę poświęca roli magii i typom czarów. W trzeciej części – „Walka o byt. [Magia i gospodarka w cyklu rocznym]” – opisuje obrzędy i wierzenia związane z poszczególnymi świętami w cyklu rocznym oraz bada ich funkcje. W ostatniej części – „Walka o życie. [Zdrowie, choroba i śmierć w systemie magii i religii]” – autor porusza ważne zagadnienia związane ze zdrowiem oraz praktykami leczniczymi i magicznymi mieszkańców Porecza, z funkcją znachorek oraz z obrzędami pogrzebowymi.

W tym tomie J. Obrębski rekonstruuje strukturę społeczną, rytuały rodzinne i cykliczne, lokalną mitologię oraz funkcje pełnione przez wiedzę

„czarnoksięską”. Koncepcje „pasterza-czarownika” czy „magii miłości” wpisane są w kontekst zależności między rodem, wspólnotą i jednostką. Metodologia zastosowana przez autora wyprzedzała swoją epokę. Józef Obrębski traktuje lokalne wierzenia jako struktury wiedzy o świecie osadzone w relacjach pracy, płci, pokrewieństwa i moralności.

Drugi tom – *Czarownictwo Porecza Macedońskiego. Mit i rzeczywistość u Słowian Południowych* – przedstawia pogłębioną analizę lokalnych mitów, narracji moralnych i opowieści o czarach jako formach ekspresji konfliktów społecznych i norm społecznej kontroli. Rozdziały poświęcone mitom o mężczyźnie w połogu, zabijaniu starców, sprzedanej żonie czy kazirodztwie stanowią oryginalne studium logiki mitologicznej wpisanej w realne problemy demograficzne, własnościowe i pokrewieństwa. Czarownictwo w interpretacji J. Obrębskiego nie jest aberracją, lecz wyrazem strukturalnych napięć. Autor analizuje działania magiczne jako formy reakcji na niepewność, konflikt i nieprzejrzystość reguł społecznych.

Osobne miejsce w drugim tomie zajmuje zbiór legend o Królewiczu Marku i innych bohaterach oraz poszczególne teksty epickie i liryczne zapisane przez J. Obrębskiego. Z jednej strony teksty te ilustrują tezy J. Obrębskiego, że sztuka ludowa twórczo przetwarza historię i często jej przeczy, gdyż służy raczej wyrażeniu wyobrażenia o bohaterze i o tym, jak powinno/mogłoby wyglądać jego życie. Z drugiej strony jest to bezcenny materiał dla badań przyszłych pokoleń literaturoznawców i językoznawców.

Na szczególne uznanie zasługuje sposób opracowania edytorskiego obu tomów – pod względem filologicznym i językoznawczo-etnograficznym. Redaktorzy naukowcy wykonali pracę, która łączy warsztaty etnologa, językoznawcy i tłumacza. Oparto się na oryginalnych rękopisach i maszynopisach J. Obrębskiego w językach macedońskim (lokalne gwary), serbskim i angielskim, które przełożono na język polski z zachowaniem idiomu naukowego i stylistyki autora. Tłumaczenie stanowi lingwistyczną rekonstrukcję stylu pisarskiego J. Obrębskiego z jego precyzją terminologiczną i strukturą wywodu. W warstwie językoznawczej zastosowano transliterację i rekonstrukcję nazw własnych, etnonimów, terminów

gwarowych i magicznych z uwzględnieniem ich fonetyki i morfologii. Zachowano oryginalne formy zaklęć i nazw rytuałów oraz opatrzone je komentarzem etymologicznym, dialektologicznym i semantycznym. W przypisach znajdziemy liczne odwołania do źródeł leksykograficznych i gramatycznych oraz interpretacje z zakresu etnolingwistyki i językoznawstwa antropologicznego.

Dodatkowe materiały, przeprowadzona redakcja naukowa oraz obszerny wstęp A. Engelking poświęcony biografii naukowej J. Obrębskiego i szczegółom jego wyprawy do Macedonii rekonstruowanym na podstawie różnych źródeł odróżniają polskie wydanie od macedońskiego (Obremski 2001a, Obremski 2001b, Obremski 2002), którego celem było jak najszybsze przywrócenie tekstów polskiego naukowca do obiegu naukowego (Vražinovski 2024: 238).

Edycja *Macedonii* potwierdza, że J. Obrębski jako jeden z pierwszych europejskich badaczy rozumiał kulturę jako system znaków i znaczeń powiązanych z porządkiem społecznym i doświadczeniem jednostki. Styl J. Obrębskiego łączy dyscyplinę opisu z empatią dla badanej społeczności. Autor bada społeczeństwo chłopskie z wrażliwością etnografa i logiką analityka, nie popadając przy tym w paternalizm czy egzotyzację.

Z punktu widzenia współczesnej antropologii społecznej oba tomy *Macedonii* stanowią nie tylko źródło empiryczne i dokumentację przedwojennego warsztatu terenowego, ale również świadectwo myślenia o kulturze jako procesie społecznym, politycznym i epistemicznym. To dzieło fundamentalne dla antropologii religii, magii, płci, władzy symbolicznej i historii etnologii Europy Środkowej.

Bibliografia

Obremski, J. (2001a). *Folklorni i etnografski materijali od Poreče* (red. T. Vražinovski), t. 1. Prilip-Skopje: Institut za staroslovenska kultura, Matica Makedonska.

- Obrembski, J. (2001b). Makedonski etnosociološki studii (red. T. Vražinovski), t. 2. Prilip-Skopje: Institut za staroslovenska kultura, Matica Makedonska.
- Obrembski, J. (2002). Makedonski etnosociološki studii (red. T. Vražinovski), t. 3. Prilip-Skopje: Institut za staroslovenska kultura, Matica Makedonska.
- Obrębski, J. (2022). Macedonia 1 (red. A. Engelking, J. Rękas, I. Upalevski). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Vražinovski, T. (2024). Prikaz na knjigata na Jozef Obrembski Studia Etnosociologiczne: Macedonia 1, Macedonia 2. Makedonski folklor, 85, 235–238. doi: 10.55302/MF2485235v